

Posudek oponenta bakalářské diplomové práce:

Veronika PELÍŠKOVÁ, *Věková a pohlavní skladba zemřelých v Chebu v druhé polovině 19. století*, FHS UK Praha 2024, 57 stran.

Předložené práce je v zásadě zdařilým historicko-demografickým rozbořením záznamů v matrice zemřelých zvolené farnosti pro druhou polovinu 19. století. Autorka jejím zpracováním prokazuje, že se orientuje v základních kategoriích (historické) demografie a že umí zařadit zjištěná data do základního kontextu dosavadních znalostí o vývoji úmrtnosti v 19. století (stanovení hrubé míry mortality, otázka kojenecké úmrtnosti, otázka tzv. nadúmrtnosti v některých věkových skupinách mužů či žen). V těchto základních rysech vyslovuji s prací plný souhlas. V následujícím textu zároveň však kladu několik obecnějších otázek, které souvisejí s tím, že se domnívám, že některá zjištěná data by bylo možné podrobněji či do větší hloubky (alespoň hypoteticky) interpretovat. Uvedenými otázkami však nezpochybňuji kvalitu předložené práce, snažím se jimi především vytvořit prostor pro diskusi při ústní části obhajoby.

Veronika Pelíšková představuje stručně historický vývoj a poměry v Chebu do začátku 20. století (s. 20-25). Ukazuje při tom značnou (např. dopravní) integraci Chebu do německého prostoru. Tato spojitost Chebu s německým prostorem pak ale zároveň i vybízí k vřazení chebských poměrů do kontextu německého demografického vývoje. Pozornost zasluhuje kupříkladu úroveň kojenecké úmrtnosti. O té si můžeme z matrik zemřelých udělat relativně dobrou představu, byť jí nelze z pouhých matričných záznamů o pohřbech přesně stanovit (kojenecká úmrtnost se vyjadřuje hodnotou, která udává, kolik osob z 1.000 narozených zemřelo do 1 roku svého věku; naproti tomu z matrik zemřelých zjistíme, kolik procent či promile ze zemřelých osob v dané farnosti zemřelo do 1 roku věku, tato hodnota se může od hodnoty "kojenecké úmrtnosti" někdy i dost odlišovat např. vlivem migrace a pod.). V Chebu (s. 43-44) představovaly osoby zemřelé do 1 roku věku v letech 1870-1879 21,8% (s mrtvorozenými 25,9%) všech zemřelých ve sledované chebské farnosti; v letech 1880-1881 to bylo 18,1% (s mrtvorozenými 21,2%); v letech 1882-1883 18,1% (s mrtvorozenými 22,6%); v letech 1900-1909 21,4% (s mrtvorozenými 25,3%). Bylo by (a) - určitým odhadem, jaké byly v těchto obdobích objemy migrace a jaké bylo migrační saldo - zajímavé zkusit posoudit, nakolik by tato čísla mohla být blízká hodnotám kojenecké úmrtnosti (tj. např., zda by 18,1% zemřelých ve věku do 1 roku odpovídalo hodnotě kojenecké úmrtnosti 181? a pod.). Dále pak (b) by bylo zajímavé se na základě těchto čísel vyslovit o tom, jak by Cheb zapadal do dobového německého kontextu. V Německu byly na přelomu 19. a 20. století pro jednotlivé kraje velmi odlišné hodnoty kojenecké úmrtnosti a vedla se tehdy i později debaty o příčinách této odlišnosti (srov. např.: [Hardach-Pinke 1986: 536-537]). Data pro jednotlivé německé kraje (Bezirk) kupříkladu z let 1862-1866 nabízejí rozptyl mezi 428 (Bezirk Donaukreis), 420 (Bezirk

Oberbayern) a 412 (Bezirk Schwaben) zemřelých během 1. roku života z 1000 narozených na jedné straně a na straně druhé 115 (Bezirk Oldenburg), 144 (Bezirk Arnsberg) a 151 (Bezirk Minden). Tyto nápadné regionální rozdíly přetrvávaly v Německu až do přelomu 20. a 30. let 2. století (Hardach-Pinke ú1986: 536-537). Šlo by do sady těchto dat zařadit chebské poměry?

Autorka (s. 32-35) propočítává propojením dat počtu obyvatel Chebu s daty o počtu zemřelých v chebské farnosti při sv. Mikuláši a farnosti při sv. Bartoloměji hrubou míru úmrtnosti v Chebu k rokům 1880 (vychází 25,8 promile), 1890 (23,7) a 190 (14,8). Postup, kterým se k těmto hodnotám dostává je zcela adekvátní. Zajímavé i je i porovnání chebských dat s daty z některých jiných lokalit. Tato komparace ukazuje, že pokles hrubé míry úmrtnosti v Chebu na konci 19. století nemá zdaleka všude svou obdobu (s. 34). Autorka tuto skutečnost konstatuje (hrubou míru úmrtnosti C v Chebu roku 1900 má za nízkou či až podprůměrnou), neusiluje však o žádné podrobnější vysvětlení této skutečnosti. Na místě je tak kupříkladu otázka, zda pokles míry mortality byl dán zvýšením naděje dožití a zlepšováním zdravotního stavu obyvatel, nebo zda nemohl být dán kupříkladu migrací do i z Chebu (lokálně stanovitelné objemy migrace byly v této době v českých zemích značné, srov.: Zeitlhofer 2006). Víme, že koncem 19. století počet obyvatel Chebu dynamicky rostl (počet obyvatel Chebu se za čtyři desetiletí takřka zdvojnásobil; roku 1876 měl 12.463 a roku 1910 26.682 obyvatel; s. 23). Do Chebu se přistěhovalo možná obyvatelstvo za prací. To však mohlo být spíše mladšího věku, což by mohlo (dočasně) snižovat mortalitu. Právě tak mohlo ale dělnictvo do továren docházet z přilehlého venkova. Špatné pracovní podmínky, který mohly zvyšovat míru úmrtnosti dělnictva se tak ale nemusely promítnout do věkové skladby zemřelých v chebské matrice, neboť -tito denně docházejících dělníci a dělnice umírali ve venkovských farnostech v okolí. Nešlo by něco z těchto možných faktorů snižujících míru mortality podrobněji posoudit?

Při rozboru věkové a pohlavní skladby zemřelých se autorka podrobněji věnuje otázce (na základě studií pro jiné lokální populace hypoteticky předpokládané) nadúmrtosti mladých žen (ve věku 15.-24 let; "nadúmrtost" v relaci k počtu stejně stejně starých zemřelých mužů; s. 45-49). Autorka ví, že nemůže případnou nadúmrtost ve sledované věkové skupině přesně zjistit, neboť neznáme celkový počet mužů a celkový počet žen ve věku 15-24 let v Chebu v daných letech. Snaží se proto volit různé způsoby, jak se k případné nadúmrtosti mladých žen badatelsky dostat (s. 48). Nabízím ke zvážení, že by bylo možné vše vyjádřit pomocí indexace. Počet zemřelých žen ve věku 15-24 let by se rovnal 100 a ostatní hodnoty by se vyjadřovaly příslušnými tohoto indexu. To je však jen technická věc. Větší důraz bych kladl na to, že by patrně zasluhovalo podrobnější vysvětlení, proč vůbec máme předpokládat nadúmrtost mladých žen (vzhledem k nadporodnosti chlapců, na 1.000 dívek se rodí 1.066 chlapců a úmrtnost chlapců a mladých mužů bývá o něco vyšší než dívek a mladých žen)? Může případná nadúmrtost mladých žen a její proměnlivost souviset s omezováním plodnosti v manželství? S nelegálními potraty? Jednak je otázkou,

jak vysvětlit, že - přes uvedený předpoklad - je ve skladbě zemřelých ve sledovaném období pravdou spíše opak (většinou umírá více mladých mužů ve věku 15-24 let, než žen), jednak je otázkou jak vysvětlit to, že po celé sledované období v svatomikulášské farnosti v Chebu umírá také celkově více mužů, než žen. To nás ale opět vrací k otázce role migrace (např. sňatkové emigrace z žen z Chebu či pracovní imigrace mužů do Chebu). Nešlo by k ní něco více zjistit?

Kromě těchto tří základních otázek lze vůči práci vyslovit i některé drobné připomínky. Kupříkladu na s. 13 se dočteme, že "hladomor si vyžádal až 1,5 miliónu obětí", ale z jak velké populace? Z české, z Evropské? Podobně na s. 25 se mluví o "založení první ženské průmyslové školy" v Chebu v roce 1912. To je ale asi chyba překladu (nevím, zda autorčina či již zdrojové literatury), vzhledem k dobové zaběhlé terminologii by se patrně mělo mluvit o *industriální škole*.

Svrchu uvedené je však míněno především jako podněty do diskuse při ústní části obhajoby. Předkládanou práci považuji za velmi dobře "řemeslně" (v kladném slova smyslu) provedenou. Doporučuji ji tudíž k *obhájení* a navrhuji klasifikovat jako *velmi dobrou* či až *jako výbornou* podle průběhu ústní části obhajoby.

Jan Horský

V Praze 2é. května 2024

* * *

Literatura:

HARDACH-PINKE, Irene. 1986. *Zwischen Angst und Liebe. Die Mutter-Kind-Beziehung seit dem 18. Jahrhundert*, in: Jochen Martin - August Nitschke (heds.), *Zur Sozialgeschichte der Kindheit*, Freiburg - München, Verlag Karl Alber, s. 252-290.

ZEITLHOFER, Hermann. 2006. *Migrace na českém venkově počátkem 20. století*, *Historická demografie* 20/2006 - Supplement, s. 123-144.

* * *1b